

KERESZTÉNY UNIÓ?

AMIÓTA AZ ISTENTAGADÓ mozgalom a szabadgondolkodó szalonokból és a munkásszakszervezetekből az utcára is kilépett s újabban mint bolsevizmus viláгурalmi és diktátori igényekkel lép fel, a hívó keresztények részén újra fel-felhangzik az egészen soha el nem halkult sóhajtás: bárha sikerülne a keresztény felekezeteket még egyszer közös nevezőre hozni, nemcsak az európai kereszténységnek, hanem magának a pozitív istenhitnek a megmentése céljából is. A marxi csatakiáltással: „Világ proletárjai egyesüljete!” — gondolják sokan — szembe kellene szegezni ezt a másikat: „Világ keresztényei egyesüljete!”

Nemcsak a bolsevizmus fenyegető veszélye, Keletet és Nyugatot elöntő lávaáradata teszi aktuálissá ezt a kívánalmat. Jóval a bolsevizmus és a XIX. század vörös mozgalmi előtt meg lehetett már figyelni, mekkora haszna van a kereszténység minden ellenségének, minden hitetlenségnek, hitközőnynek és mindenféle felforgató iránynak abból, hogy a nagy keresztény denominációk nincsenek egy táborban. Amint már a VIII. században az északafrikai kereszténység, a XV. században pedig a Kelet is jórészt a vallási megoszlás miatt volt kénytelen tehetetlenül tűrni az ozmán inváziót s nálunk is jelentékeny része volt a török pusztítás hosszadalmasságában a világnézeti szakadásnak, amely a magyarságot pártokra tépte, úgy az újkor kereszténytelen és istenellenes eszmeáramlatai s jelesül a francia forradalom óta mindenütt nyeregbeszökő politikai keresztényellenesség bizonyos nem nyerek meg oly könnyen a játszmát, ha nem egy belső versengésként dült kereszténységgel, hanem egy szilárdan egységes keresztény ércfallal találják magukat szemközt. A felekezeti háborúk és hitviták kora rég lejárt, helyettük azonban szembeszökő az élet és a művelődés messzemenő szekularizációja, aminek részben szintén a keresztények vallási megoszlása az oka. Vegyes vallású családban, társaságban, egyesületben, községházán stb. állandóan megfigyelhető jelenség, hogy a vallási kérdéseket már pusztán tapintatosságából is nem igen hozza többé szóba senki; aminek eredménye aztán, hogy éppen a legszebb, legnemesebb, az emberi életet legmélyebbről érdeklő s azt legmagasabba felemelni hivatott eszmék mindinkább kizárulnak a közgondolkodásból és közfigyelemből.

Vannak, akik a keresztény felekezetek összhangját s kifelé való együttműködését egyszerűen úgy képzelik, hogy a felekezetek mind-

egyike befelé élje a maga életét, kifelé azonban s egymással szemben tüntessen el minden súrlódó felületet. „Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít“, hangzik a jelszó. A súrlódások lehető elkerülése kétségtelenül egyik lépés már a megbékélés és összhang felé, azonban minden mélyebben látó előtt világos, hogy ez a követelés nem reális és őszinte megoldás. Δ dogmatikai ellentétek még a különféle protestáns vagy ortodox felekezetek közt is ezernyi társadalmi súrlódásra vezettek s vezetnek sokfelé ma is, ami a dolog természetével adódik: a katolikus Egyháztól pedig csak lényegének feladása árán lehetne azt kívánni, hogy olyan követelményekről lemondjon, amelyek felekezeti megoszlás esetén okvetlenül súrlódásokra vezetnek.

: Vannak, akik a dogmatikai és egyházszervezeti ellentéteket egyenesen a krisztusi eszme belső gazdagsága jelének, a „különféléseket“ egyszerű változatosságnak tekintik, amely szerintük nem zárja ki a kereszténység nagy, elvi egységét. Ez az „ökumenikus katolicitás“ szerintük azt jelentené, hogy bár a tanokban és egyházszervezeti elvekben jórészt elágazunk is, azért a lényeges, legfőbb kérdésekben mégis csak megegyezünk s már ez is elegendő lelki egység. Az Egyház ma is egyetemes, vagyis ökumenikus értelemben katolikus, bárha száz meg száz felekezetre oszlik. Ez a felfogás azonban, amely főleg Angliában indult útnak a branch- (ágazati) elmélet címén, a kérdést, véleményünk szerint, inkább megkerüli, mint megoldja. Hiszen a keresztény felekezeteknek bizonyos nagy, vezető eszmékben való megegyezése, amint a múltban nem zárta Id a legáldatlanabb vitákat, úgy nem tünteti el ma sem a mélységes érzelmi ellentéteket. Akinak ez az egység elég, az természetesen a reünio gondolatát sem tarthatja fontosnak; tehát kérdésünk szempontjából az egység e felfogása egyelőre számításba nem vehető.

Vannak végül, akiket az egyesülés gondolata egyáltalán nem érdekel, akik annak még a felvetését is ellenszenvesnek találják s az elkülönződésben s pártokra-oszlásban mint ilyenben találják örömmüket. Ezeket is ki kell hagynunk megfontolásaink keretéből.

Szerencsére azonban aligha ezeké a többség. A reünio legalább mint homályos vágyalom ott szunnyad sokak, nagyon sokak lelke mélyén.

A keleti egyházszakadás első megtörténte után hamarosan jelentkezett a vágy az elveszett egység után. A Photius-féle első szakadást sikerült visszacsinálni; de a második szakadás már végleges lett s minden további nagyarányú úniós kísérlet, még a firenzei zsinaté is, ahol pedig a görögök követői aláírták az egyezményt, meghiúsult.

A hitújítás első nagy harcainak elülte után is hamarosan sok nemes lélekben lobbant fel a reünio eszméje, már Leibniz¹ és Bossuet óta. Ezek a nemes törekvések azonban máig szép álmok maradtak.

¹ Ismeretes a prot. Leibniz álláspontja az unio kérdésében. „Nincs a világnak annyi könye — írta Brinon asszonynak (4. levél) —, amivel a vallásszakadás okozta egyenetlenkedést meg lehet siratni.“ Az ugyancsak protestáns romantikus Novalis (Hardenberg gróf) „Die Christenheit oder Europa“ c. iratában így áradoz a középkor elveszett lelki egységéről: „Gyönyörű idők voltak azok, amikor egész Európa egyetlen keresztény birodalom volt s egységes kereszténység lakta ezt az egész

A közös veszély időnként közös védelmi akciókra indította a keresztény felekezeteket. A háborút követő forradalomban nálunk is megalakult egy felekezetközi „Vallásvédelmi Szövetség“. A bolsevizmus veszedelmével szemben hasonló összetételű antibolsevista ligák létesültek s Genfben ma is, csendesen ugyan, de komolyan együtt dolgoznak nemzetközi és felekezetközi alapon: jezsuiták, protestáns lelkészek és görög keletiek a harcok istentelenség visszaszorításán. Ismeretesek azok az uniós konferenciák, amelyeket Söderblom uppsalai luteránus érsek kezdeményezett s amelyeket kétszer hívtak egybe (Stockholm, 1925, Lausanne, 1927). A konferencián számos protestáns és görög-keleti denomináció vett részt. A katolikus Egyház nem vett részt rajta, ami sokakban bizonyos csalódás érzetét keltette.¹ Sokan emlékeznek még azokra a „malines-i megbeszélésekre“ is, amelyek Mercier bíboros belga prímás és anglikán részről Halifax lord kezdeményezésére éveken át folytak, bárha közvetlenül kevés eredménnyel s amelyek a kezdeményezők halálával egyelőre véget értek. Ma tudunkkal egyedül az az egységért végzett imahét jelent tényleges, bárha csak eszmei és spirituális kapcsolatot valamennyi keresztény felekezet között, amelyhez, bár protestánsok kezdeményezték, a katolikus Egyház is magának Rómának helyeslésével évről évre örömmel csatlakozik.

Ha az uniós kísérletezések mindaddig sikertelenek voltak, annak bizonytalannal nem csupán az az oka, hogy a kezdeményezők nem értették fel eléggé a probléma belső nehézségeit, vagy csupa óvatosságból eleve is túlságosan szűkre szabták a lehetséges közeledés területeit, hanem sokkal inkább az unió belső nehézségei.

ELMELLŐZVE MOST a keleti egyházak kérdését, pusztán a katolikus-protestáns viszonylatot vizsgálva, vessük fel a kérdést: lehet-e ma józanul uniós mozgalomra gondolni?

Mozgalomról abban az értelemben, aminőben például az európai népek legtöbbször annakidején a kereszténységre tért, természetesen ma már amiatt sem lehet szó, mert ma a népek többé nem mint népek keresnek vagy változtatnak világszemléletet, hanem minden egyes ember külön igazodik s a maga útján jár. Még ha valamelyik vallásfelekezetnek összes papjai és vezetői kimondanák is (mint pl. a magyarországi rutének vagy románok egy része annakidején kimondta) az úniót, nagyon könnyen lehet, hogy híveik egyszerűen cserbenhagynák őket. Természetesen egy ilyen fordulat sem lenne jelentéktelen hatású, főleg ha a szellemi és a közélet vezető egyéniségei

világrészt. Amikor ennek a széles szellemi népcsaládnak minden, mégoly távol alkatrészét azonos szent érdek fűzte egybe s egy Legfőbb Hatalom különösebb politikai birtokállomány nélkül is nagy közéleti erőket irányított és egységesített... Mennyire jótékony, mennyire az emberi természetnek megfelelő volt ez a kormányzati rendszer, mutatja e korban az összes emberi erők hatalmas felfeléfejlődése, valamennyi tehetségüknek összhangzatos kibontakozása s az a hihetetlen magasság, amelybe ezek az egyszerű emberek a tudomány, az élet s a művészetek minden terén felemelkedtek — s ugyanakkor virágzó kereskedés, érintkezés, a szellemi s anyagi javak kicserélése indult meg, el egészen a távol Indiáig.“

¹ Olvassuk, hogy a konferenciák hamarosan folytatódnak, de máris két részre szakadtán: az egyik irány Oxfordban, a másik Edinburghban.

állanának ilyenféle mozgalom mellé. Azonban a legkiválóbbak egyesülése sem jelentené még a tömegek egyesülését.

De legalább e megszorítás alapján lehetséges-e nagyobbarányú uniós mozgalom akár a jelenben, akár csak a távolabbi jövőben is? Sajnos, erre a kérdésre a mai helyzet alapján bajosan válaszolhatnánk optimisztikusan. Mindenekelőtt azért nem, mert az egyesülés óhaja maga még meglehetősen keveseket tölt el. Az ellentétek túlságosan kifejlődtek s túlságosan beidegződtek.

A konkrét akadályok terén itt van mindenekelőtt a dogmatikai kérdés. Egy katolikus-protestáns úniónak dogmatikai vonatkozásban csak egyetlen egy módja lenne lehetséges: a protestánsok visszatérése a katolikus Egyházba és annak dogmatikájához. Mihelyt a katolicizmus ebből a követeléséből engedne, megszűnnék katolikus Egyház lenni. Ez a helyzet azonban protestáns részen az únió szempontjából szintén reménytelen helyzetet teremt. Hiszen egyenesen harakirit jelentene: egy 400 éve keservesen védelt álláspontnak, amelyért vér is folyt, meaculpázó visszavonását. A katolikus Egyháznak lényegesen dogmatikus álláspontja minden alkudozást, minden ötvenpercentes egyezkedést, minden méltányosnak látszó középentalálkozást eleve kizár és lehetetlennek tart. Hogyan lehessen itt meg egyezéstről vagy csak közeledéstről is szó? A protestáns tömegek amúgy is elég távol állanak a katolikus dogmáktól s alig képzelhető el egyhamar olyan alakulás, amely ezt a szakadékot valamiképpen is áthidalhatná.

Ha erre azt mondaná valaki, hogy a dogmák terén a katolikus Egyházé legyen az előny, viszont az egyházfegyelmi kérdésekben legmesszebbmenően vétessék figyelembe a protestáns álláspont s jelesül: a katolikus Egyház ismerje el, hogy a reformáció történetileg indokolt jelenség volt s hogy az elszakadás megmerevedésében egyházi tényezők is súlyos hibákat követtek el: félő, hogy mégha az illetékes tényezők nagyjából ebben az irányban keresnek is a közeledést, a fentemlített nehézség lényegében mégis megmaradna.

A másik akadálycsoport: a történeti.

A vallási szakadások történetében meglehetősen általános jelenség a szakadásnak visszacsinálhatatlansága. Kevés esetet tudunk a történelemben, amelyben egy elszakadt irány békés visszatéréssel olvadt volna ismét bele az anyafelekezetbe; ilyenkor is többnyire politikai nyomás vagy kényszer működött közre, például az arianizmus esetében. A donatizmus éppúgy nem szűnt meg magától, mint a nesztorianizmus, a manicheizmus, amely a középkori katarokban éledt fel újra s az olasz valdiakban ma is tovább él, éppoly kevésbé, mint a nagy keleti skizma. Az elszakadás rendszerint azért állandósul, mert intézményesül s mert a későbbi nemzedékek már mint kész helyzetbe, mint szent és kegyelettel örzött örökségbe születnek bele. Így az újkori felekezetek is négyszáz év óta egymástól teljesen külön, egymással többnyire éles ellentétben fejlődtek. Mindegyik féltve őrzi a maga nehezen szerzett birtokállományát, fáradságosan kicpített intézményeit. Úgy tudja, hogy ezeknek az intézményeknek létesítése és megőrzése eleiknek sok harcába, áldozatába is került s hogy mindazt,

ami a szemükben vallási kincs és lelki érték, legfenyegetőbbben az a másik tábor veszélyezteteti, amelyikkel szemben ezeket a harcokat vívnia kellett. Ezeknek a harcoknak emléke még aránylag friss és ezért sokkal elevebben is él mindkét fél fiainak lelkében, mint például a keleti és nyugati egyház torzsalkodásai a keleti és nyugati keresztények lelkében. Ha egy napon valamiféle katolikus-protestáns únió létrejöhetne, bizony akkor mind katolikus, mind protestáns részen igen sok élesre köszörült csatabárdot kellene elásni, s ami majdnem még nehezebb: igen sok fájó emléket kellene eltemetni, igen sajnó keserűségekre fátyolt borítani, igen sok izzó szenvedélyt elcsittítani.

A harmadik: az érzelmi és a politikai ellentét, mint a dogmatikai és történelmi ellentéteknek természetes eredője. A katolikus és protestáns világ ma két tábor, a szónak legharcosabb értelmében. Nem különbözöképpen imádkozó jámbor csoportok állanak itt egymással szemközt, mint ahogy azt néha az elnagyoló optimisták pohárköszöntői stílusa állítja, hanem — bizonyos békés hangulatú hányadtól eltekintve s eltekintve az udvarias hangtól, amely a belső ellentétet kifelé lehetőleg leplezni törekszik — állig felfegyverzett, egymással farkasszemet néző tömegek, főleg vezérek. Amit az egyik tesz, már azért sem jó, mert a másik teszi. A hitviták ma már senkit sem érdekelnek különösebben, ellenben annál inkább érdeklí mindkét félt, műy arányban tudja elhelyezni felekezetének tagjait a jövődmező állásokban, mekkora közjogi hatalmat tud a maga felekezetének biztosítani. A felekezeti béke sokat hangoztatott jelszava sok esetben merő jelszó, vagy éppen leplező ürügy. Legjobb esetben annyi az igazság benne, hogy az emberek felekezeti érdekeik védelmében ma valamivel mérsékeltebbek, tartózkodóbbak s az eszközökben válogatósabbak, mint régebben. De a lelkek ellentéte megvan s állandó, csendes aknamunkában érvényesül; hol ezen, hol azon a félen erősebben, öntudatosabban. Vannak természetesen mindakét oldalon olyanok is, akik ettől a felekezeti versengéstől — néha szelídebb lelkükből, befelébb nézésből, néha csömörből, néha közönyből is — teljesen távol tartják magukat.

GYAKORLATILAG EZEK LEHETNEK azok a megfontolások, amelyek az únió álmódzóit mindannyiszor hamarosan kiábrándítják, mihelyt az álmok színes vüágából a valóság rideg prózájába szállnak alá.

Nem marad-e hát a reúniónak semminemű reménye?

Valami csekély talán mégis! Vannak bizonyos körülmények és megfigyelések, melyek a teljes pesszimizmust szintén kizárják.

Az első, ami a közeledés lehetőségének némi halvány reményét nyújtja, elég széles protestáns rétegeknek újabbkori doktrinális elirányozódása. Protestáns hittudósok állítják s minden jel erre vall, hogy a protestáns dogmatika a reformátorok óta elég lényeges alakuláson ment át. Ma már a művelt protestánsok jókora részét nem annyira a régi vitapontok érdeklík, nem a XVI. század antikatólikus dogmái, mint inkább: az evangéliumnak bizonyos nagy, központi gondolatai, amelyeket a katolicizmus is kezdettől fogva hangoztat, ha más stílusban is, éppúgy mint az újabbkori, vallásos

protestantizmus (pl. az újabb Oxford-mozgalom), bár emez természetesen a katolikus definíciók és dogmatikai körülírások nélkül. Ez az észrevétel és örvendetes átorientálódás sok olyan katolikus dogmatikus gondolattal szemben csökkentette az ellenállást, amely valamikor, a viták hevében, valóságos rémkép gyanánt hatott. Innen van, hogy néha vezető protestáns teológusok részén majd erről, majd arról a katolikus dogmáról vagy intézményről hallunk igen meleg, elismerő, dicsérő s megértő nyilatkozatokat: az egyik a szentek és Mária tiszteletéről, a másik a gyónásról, a harmadik a pápaságról vagy a katolikus szerzetességről szól igen megértően. Ezekben a nyilatkozatokban nyoma sincs már a régi, csatabárdos dialektikának. Megállapítható, hogy viszont katolikus részren is lényegesen finomult az elcsatolt felekezetekkel szemben nemcsak a hang, hanem a fel fogás is, főleg annak a heves elkeseredésnek megértése terén, amely a XVI. században az elszakadás kísérő tünete volt és sok elszomorító egyházi visszaélésben találta forrását. „Dogmatikailag X. Leónak volt igaza, történetileg Luther Mártonnak“, mondta egyszer némi túlzott egyszerűsítéssel egy svájci unionista. Kivételek e megértőbb lelküict tekintetében természetesen mindkét részren akadnak; hol többen, hol kevesebben.

Egy másik örvendetes megfigyelés, hogy az elfogulatlanságra törekvő s önmagát is ellenőrizni tudó művelt emberek (s hála Istennek, ilyen ma mégis több van mint 400 év előtt volt) szeretnek bizonyos történeti és filozófiai magaslatra emelkedni, amikor a hit és a felekezet vitakérdéseit vizsgálják. A vallási önértzet tudatosodásának sok sebesültje és elesettje is van, amennyiben sokaknál ez az önvizsgálat minden vallási alapnak megingását vonja maga után; de talán éppen az értékesebbeknél nem ez a következmény áll be, hanem az, hogy az emberek higgadtabban fogják fel a maguk idevagy odatartozandóságát. A protestáns arra gondol: érdemes-e azért marakodnunk, mert 400 év előtt Luther Márton vagy Kálvin János összeveszett a pápával? Az anglikán arra gondol: érdemes-e nekem VIII. Henrikért és Erzsébetért még ma is tűzbe mennem? De a katolikus is arra gondol: nem volt-e kár az ellentéteket mindjárt kezdetben bizonyos túlzott merevséggel elmélyíteni engedni? Nem volt-e kár olyan egyházi állapotok felburjánzását megtűrni, amelyek az egyházszakadást lélektanilag szinte elkerülhetetlenné tették?

A történeti magaslatra emelkedéshez hasonló az a megfontolás is, mennyire a születés és a körülmények teszik a legtöbb embernél, hogy ebbe vagy abba a táborba tartozik! Ha én, a protestáns, véletlenül katolikusnak születtem, ma talán lelkes katolikus vagyok! S ha én, a katolikus, véletlenül a debreceni nagytemplom árnyékában látom meş a napvilágot, ma talán éppoly „vastagnyakú“ kálvinista vagyok, mint ma ájtatos pápista! A pusztá születésen és neveltetésen pedig mégsem múlhat a dolgok tárgyi igazsága és értékötbblete! Ha Apponyi Albert vagy Prohászka Ottokár véletlenül luteránusnak születik s Baltázár Dezső vagy Tisza Kálmán katolikusnak: ki tudja, talán éppoly buzgó odaadással szolgálta volna mindegyikük éppen az

Prohászka talán a pápaság ellen intézett volna rohamot, míg Baltazár a Mária-kongregációknak lett volna lánglelkű propagátora. Ez természetesen nem annyit jelent, hogy minden vallási meggyőződés merőben a belénkneveltség és megszokottság alapján áll, de annyit mindenestre, hogy ezeknek az alanyi és nem tárgyi tényezőknek igen jelentékeny koeficiens szerepük lehet az emberi meggyőzések kialakulásában. Ez a megfontolás pedig óvatosabbá, szerényebbé és méltányosabban gondolkozóvá teszi azt, akiben egyszer tudatossá lett. Megtanítja arra, hogy ne a pusztá beleszületés és beleneveltetés, hanem a higgadt tárgyilagosság alapján kísérelje meg a saját álláspontjának erejét és gyengéit vizsgálni. Ami egyaránt vezethet a szempontok tárgyilagos értékeléséhez és a kölcsönös közeledéshez. Aki egyszer higgadtan és tárgyilagosan tud e kérdéseken gondolkodni, egyszerre könnyebben érti meg a másik fél érveit és gondolatmenetét, s ez máris egy lépés lehet az únió felé.

A két elsővel kapcsolatos egy harmadik örvendetes megfigyelés: a felekezeti atmoszféra feszültségének lényeges enyhülése. Sajnos, nem mindenütt, de talán mégis sokfelé, sok lélekben, nem éppen csak a vallást semmibe sem vevő közömbösöknél, hanem mélyen vallásos embereknél is. Nem az a zordon, szenvedélyesen lobogó és szelidségre szinte eleve képtelen beállítottság, amely a túlsó tábor minden emberében, törekvésében és állásfoglalásában feneketlen rosszakaratot, gonoszsgot, vörös posztót lát. Hanem az, amely lehetővé teszi a békés és derűs szembenézést s az udvarias, tapintatos és mégis teljesen őszinte beszédet az elváltató tanok körül: „Mondd hát testvér, hogy érted ezt? Mikép hiszed te és miért hiszitek ti ezt így vagy úgy?”

Nem vallási különlegesség, hanem általános emberi gyengeség, hogy az emberek a felfokozott vita hevében legkevésbé értik meg, viszont annál könnyebben félreértik egymást. Azt támadják, amit a másik nem állított s azt védelmezik, amit a másik nem tagadott. A vitatkozó hajlandó a másik fél álláspontját hamisan értelmezni, félremagyarázni, megmásítani s akkor aztán a felháborodás mellhangján dörögni rá ellenfelére s annak képtelen állításaira az anathémát. A nagy hitviták idejében, sokszor mindkét félén, bizony ez volt a harcok egyik legfőbb jellemvonása. A támadó fél tudatosan vagy (legtöbbször) tudattalanul eltorzította a másik fél állításait; a védekező pedig nem volt hajlandó észrevenni a támadó okoskodásában talán a hamu közt rejlő igaz szikrát. Á hitvitázók fegyvertárából meglehetősen hiányzott a cáfolásnak és felvilágosításnak az a lélektanilag legsikeresebb módja, hogy előbb igyekszünk jól megérteni az ellenfél felfogását, sőt elfogadni és megengedni belőle mindazt, amit csak elfogadni és megengedni lehet. Ez a heveskedés és állandó félremagyarázás mérgesítette el a helyzetet s teszi sok esetben még ma is kilátástalanná. Hiába vagdossuk egymás fejéhez 400 év óta ugyanazokat a vádakot, érveket és ellenérveket: a másik fél nem ért meg minket s mi azt hisszük, azért nem ért, mert nem akar érteni!

Lassan azonban talán mégis utat tör a meggyőződés, hogy ez mégsem lehet így egészen jól \$ hogy mindenekelőtt az atmoszférát

kell enyhítenünk, a vita hangnemét finomítanunk, a beszélőtárs szívét és gondolatmenetét jobban megértenünk s az állításában rejlő igaz magot mint közös kincset fektetnünk kettőnk elé, mint a további megértődés kiindulópontját.

Sokszor meg lehet figyelni, például vegyesvallású házastársak vagy jóbarátok között, mily nemesen, békésen, minden bántó él nélkül hozhatnak szóba egymást megértő, kifinomult lelkek még olyan vallási témákat is, amelyekben kettejük nézete homlokegyenest ellenkezik. Mind a két fél azért megmaradhat az álláspontja mellett, de valami olyan megértéssel és szelídséggel szögeznek le az ellentétet, mintha csak arról volna szó, hogy az egyik Mozartot szereti jobban, a másik Beethovent — anélkül, hogy a vallási kérdések mindent felülmúló komolyságát s fontosságát bármelyikük is alábecsülné. Az ilyen nyugodt hangulatú társalgásokban sok félreértés küszöbölődik ki, sok él tompul el. Ha a felek nem tudnak is mindjárt közös nevezőre jutni, legalább egyik sem ítéli meg túlságosan balul a másikat, s már ez is lépés az egység felé.¹

MINT EMLÍTETTÜK, a keresztény úniónak protestánsok és katolikusok között talán legfőbb akadálya az, hogy a katolikus Egyház dogmatikai és egyházszervezeti részen nem engedhet s így a másik fél minden közeledést szükségképpen megalázkodásnak és egyoldalú elvfelelésnek érezze.

Ezzel kapcsolatban is mutatkoznak azonban a helyzetet enyhítő körülmények.

A katolikus Egyház dogmatikája s egyházszervezete csakugyan a lényegéhez tartozik. Kérdés azonban, hogy ha ezeket a dogmákat és alapelveket valaki egyszer közelebről megismeri, mégpedig nem a százados elnagyolások és elferdítések, esetleg katolikus részről is jövő túlzások és torzítások alapján, hanem a való tartalmuk szerint: vajjon akkor is olyan nagy lesz-e ez az akadály, mint ma látszik? A katolikus Egyház a dogmák tekintetében hajthatatlan. De ha ezt neki néha még a saját hívei is zokon veszik, ebben valószínűleg nagy része van annak, amit az angol misrepresentation-nek nevez: hogy a felületes és téves tájékozódás olyasmint magyaráz bele a tanokba, ami a valóságban nincs meg bennük. Ismeretes például, hogy a csatlakozhatatlansági vita alkalmával számos, egyházi kérdésekben rosszul informált katolikus is olyasmint látott ebben a dogmában, ami valóság szerint nincsen benne; hasonlót állíthatunk a szeplőtlen fogantatásról is, s a dogmák jókora részéről. Ha a maguk teológiai szabatoságában vizsgáljuk azokat, egyszerre sokkal ártatlanabbak, elfogadhatóbbak lesznek, mint a szokásos félre- és belemagyarázások vagy éppen hangulatkeltő vitatkozások fényében. Igaz, hogy a dogmák

¹ Adolf Deissmann, ismert prot. teológus, szintén ezt vallja: „A keresztények egyesülésének kérdése ma elsősorban nem dogmatikai, hanem lélektani kérdés., . Terméketlen dolog lenne úniós tárgyalásokba kezdeni addig, amíg a tárgyaló egyéniségek először össze nem ismerkednek, amíg egymás egyházi s népi életét csak irányzatos művekből vagy elsárgult főiskolai füzetekből ismerik. Először az emberek közeledjenek egymáshoz s teremtsenek mindenekelőtt bizalmi bázist“ (Una sancta, 1936, Gütersloh, 38. l.)

jó része tökéletesen túlmegy a merőben természetes ismeretek körén. De ebben a részben a protestáns teológia is vallja a dogmák természetfölöttiségét, hiszen például a Szentháromság tana vagy Jézus istenségének tétele szintén teljességgel supraracionalista álláspontot jelöl — s ezekben a tételekben a két nagy keresztény tábor egyformán áll szemben a zsidósággal s a mohamedánokkal, akik a Szentháromság tanában önellenmondást s az abszolút egyistenhit elhagyását vélik felfedezhetni.

Tévedés volna továbbá azt hinni, hogy a katolikus Egyház, ha a dogmáiban nem is, de más téren sem tehetne, esetleg nem lenne hajlandó engedményeket tenni. A protestantizmusnak egyik féltett kincse és jellemző vonása például a kritikai szellem. A kritika lehet forradalmi jellegű, de lehet lojális is. A mai katolicizmus szintén fejlődött és tanult a múltból s a többi közt sokkal tágabb teret enged a lojális keretek közt mozgó kritikai szellemnek, mint régebben. Azok a történeti hibák és egyházi mulasztások, amelyek a vallásszakadást lélektanilag igazolják vagy érthetővé teszik, ma már azért sem volnának lehetségesek, mert azóta a katolikus közszellem befelé, sőt fölfelé is lényegesen kritikusabb lett. Ez a kritikusabb katolikus gondolkodás szívesen elismeri azt is, hogy a vallásszakadás, bármennyire fájdalmas és sajnálatos volt, indirekte az Egyházra mégis jelentős haszonnal járt s jár annyiban a mai napig, hogy állandó önellenőrzésre s virrasztóbb helytállásra ösztönöz. Hiszen éppen a tisztára vagy túlnyomóan katolikus országokban, mint Spanyolországban, Franciaországban, Mexikóban s Dél-Amerika számos államában mutatott a katolicizmus sokszor nagyfokú belső süllyedést: mintha nem volt volna, aki állandóan ösztönözze, versenyre hívja, munkára kényszerítse.

A hitújítók többi közt az egyetemes papság elvét állították a hierarchikus egyházkormányzat ellenébe. A vita sok izgalmat keltett s azután elaludt — és közben az élet mindkét félen igazságot osztott. A protestánsok a maguk egyházszervezetét meglehetősen sok dologban a katolikus hierarchia intézményeinek hasonmására rendezték be, a katolikusoknál pedig ma maguk a pápák sürgetik a világi elem nagyobbfokú bevonását az egyházi életbe az Actio Catholica jegyében, természetesen a hierarchikus elv teljes fenntartásával.

A hitújítók a szentek túlzó tiszteletét vagy éppen imádatát támadták a katolikus Egyházban, s a katolikusok — mint egykor az ariánus harcokban a megtámadott Szentháromságtant azzal védelmezték, hogy annál sűrűbben foglalták be hitvallásaikba és szertartásaikba a trinitárius gondolatot — azzal állítottak gátat a túlsó fél támadásainak, hogy csak annál jobban hangsúlyozták a szentek tiszteletét. Ma pedig azt látjuk, hogy míg a protestánsok sokszor nagyfokú megértéssel nyilatkoznak a szentek tiszteletének lélekemelő és erkölcsöt nemesítő hatásáról, viszont a katolikus Egyházban főleg a liturgikus mozgalom feléledése jelent erős visszakanyarodást az ősegyház imaformáihoz, amelyekben a szentek tisztelete éppen nem hiányzik ugyan, de mégis lényegesen szerényebb helyet foglal el, mint például a trienti zsinat utáni idők népi áhítatában. Így a liturgikus áhítati élet-

ben a theocentrikus és christocentrikus gondolat ismét sokkal inkább jut kifejezésre, mint amannak termékeiben. A római Missale például még a szentekről szóló miseszövegekben sem fordul soha egyenesen a szentekhez, kivéve néhány ritka karversben, hanem mindig kizárólag az Istenhez s lényeges különbséget tesz például a szentek könyörgő közbenjárása és Krisztus egyedülálló megváltói közvetítése között („intercedente beata Virgine . . . , per Christum Dominum nostrum“).

A példákat szaporítani lehetne. A katolikus Egyház nehezen változtat valamit egyházfegyelmén s külső gyakorlatain, de hogy szükség esetén (természetesen a dogma érintetlenül hagyásával) erre is hajlandó, megmutatta akkor, amikor a keleti unió kedvéért lemondott a keleti papok nőtlenségéről, beleegyezett a két szín alatti áldozásba s a hazai nyelvű istentiszteletek fenntartásába.

MÉG EGY REMÉNYNYÚJTÓ körülmény: a vallási lelkületnek a jövőben várható elmélyülése.

Minden jel arra mutat, hogy a vallási közületek hatalmas válságokon fognak keresztül menni. Az egyházellenes agitáció, a vallásellenes mozgalmak, a kétely és közöny, az élet elanyagiasodása és elérzékiesedése, a tömegek előhaladó öntudatosodása és egyéniesedése valószínűleg széles rétegek gyakorlati elkereszténytelenedésére s ezzel együtt esetleg oda fog vezetni, hogy a vallási közületek tagjaik jó részét elvesztik. A hagyomány és pusztá megszokás ereje mind kevesebb értékű összetartó erőnek fog bizonyulni. Ugyanakkor azonban valószínű, hogy aki az ellentétes áramlat közt is hívő marad, kétszeresen buzgó és meggyőződéses hívő lesz; hiszen ezentúl már nem a megszokás és a környezet parancsoló nyomása, hanem csak a maga Istent kereső s lelkiséget áhító hite fogja Egyházához, felekezetéhez kapcsolni. Egyes országokban, mint Franciaországban s Belgiumban, ez az elválasztó folyamat a teljes hitetlenség és lángoló hitvallói lelkűict között máris jórészt megtörtént s hasonló átalakulásra lassabban vagy gyorsabban más országokban is számíthatunk.

Ez a várható folyamat az egyházakat sok tekintetben szegényebbekké fogja tenni, de kétségtelenül tisztulásukra is vezet. Csak az marad meg egyháztagnak, aki szívvel-lélekkel az. A vallásos élet mélyülésének a lanyhák nagy többsége ettől kezdve majd sokkal kevésbé állja útját. Azonban minél mélyebb és tisztultabb lesz a vallásosság, hihetőleg annál jobban átérzik a hívők a Krisztus sürgette egység szükségességét s a ma még táborokra szakadt keresztények annál közelebb kerülnek egymáshoz. A hit belső erősödése arra fogja vezetni mindkét félt, hogy sokkal jobban megbecsülje és sokkal jobban szeresse azokat, akik a legnagyobb és legszentebb tanok dolgában egyek velük. Sokkal inkább, mint valaha, a hitviták és közéleti versengések korában, fogják átérzeni a szerencsét, hogy elszakadásuk ellenére még mindig sokkal több a közös kincsük és közös hittételük, mint amennyi az, amiben eltérnek egymástól.

A szorosabb kapcsolódásra egyébként kényszeríteni is fogja őket, úgy lehet, a közös ellenségnek, a teljes tagadásnak és hitetlenségnek erősödő áradata. Ebben az időben, úgy lehet, kevesebben leszünk

mint ma, de jobban megértjük egymást, mint ahogy a mai Oroszország vértanúinak hekatombái és felrobbantott templomai fölött is együtt gyászol az ortodox, katolikus és protestáns világ. Akik a béke boldog korában nem értették meg egymást, a vallásellenes terror vérfürdőjében végül mégis szeretettel szorítják meg egymás kezét...

ÖSSZEFOGLALÁSUL: lehet-e keresztény únióról szó? Egyelőre sajnos alig, de a távolabbi jövőben talán lassan mégis! A közeledés nem dogmatikai engedményeken vagy hitvitákon fog múlni, sem valami szatócsi alkudozáson a két vagy több fél között; hanem sokkal inkább két dolgon: a felekezeti ellentétek érzelmi atmoszférájának enyhülésén és a belső, vallási lelkűict erősödésén. Minél szelídebb lesz ama? és minél elmélyültebb emez, annál tevékenyebb hatóerővé válik a ma még megoszlott lelkekben a krisztusi vágy és imádság: „hogymindnyájan egyek legyenek“ (Ján. 17, 21).

BANGHA BÉLA S. J.